

LLOCS, VILES I CIUTATS ENTRE L'EDAT MITJANA I L'EDAT MODERNA. EL NOM I LA VALORACIÓ A TRAVÉS D'UN CAS CONCRET.

Ramon MIRÓ

ENTRADA

Des de petits que ens havia encuriolit la insistència amb què la gent gran de la pròpia població, i especialment en àmbits cultes (bàsicament escrits), utilitzava el designador “vila” per referir-se a Bellpuig. En la nostra percepció ja ens adonàvem que “vila” volia dir quelcom més que “poble”, sense arribar, és clar, a identificar-se amb ciutat.

Probablement fou aquesta primera experiència, la que ens portà posteriorment a interessar-nos per l'ús d'aquests termes i, especialment, per les variacions com a signes de canvis interns i/o externs en les apreciacions. Tenint una colla de textos recollits en la consulta de diversos arxius de l'entorn, ens hem decidit a confrontar-los, complementar-los amb la consulta de textos ja publicats i treure'n algunes consideracions.

La lectura recent de l'obra de Flocel Sabaté *El territori de la Catalunya medieval* ens ha proporcionat un bon àmbit global de consideració per a tractar el cas, puix que es planteja tot de qüestions similars.

Procedent del món romà, troba el terme de vil.la com a designador d'establiments agraris particulars. Cap al segle IX es produeix l'aparició dels “vilars” o “vilardells”, com a singularització de nuclis sovint als extrems de les vil.lles. I ja al segle XI desapareix el terme “vil.la” per ser substituït pel de “mas” (referència a l'explotació agrària) o el de “parròquia” (referència a la definició territorial). Alhora, es va singularitzant les denominacions en “castro” (o castell), “turris” (o torre), “grangiam” i “quadra”.

Situa a finals del segle XII i inicis del XIII el fenomen de l'aplegament dels pagesos en viles, i així troba en aquestes dates l'ús freqüent de la denominació "castrum et villam". Així, doncs, "Vila serà el denominador propi dels nuclis concentrats i emmurallats que ara es generen".¹ I també en aquest mateix període constata el floriment de les "viles noves" en tant que eixamplaments de les antigues poblacions ara en auge.

Durant el segle XIII es tanca l'evolució terminològica: "Les puixants viles amb trets urbans, des del seu propi dinamisme i des de la seva capitalitat, dirigiran l'entorn, mentre que els nuclis rurals, en diferent mesura segons les relacions de jurisdicció i poder, es posaran sota el seu aixopluc, no sols socioeconòmic sinó també institucional. (...) en aquesta centúria es consolida la identificació preferent de la denominació de vila amb els centres de població de major dinamisme, els que atreuen població i drets des dels trets definitoris urbans."² Aquest fenomen comporta que poblacions que en el segle anterior havien estat considerades viles ara rebin el tractament de llocs, tot i tenir una població concentrada i fins i tot amurallada.³

A finals del segle XIII i inicis del XIV: "Entrem així en una altra etapa, de nuclis establerts i definits, amb un tractament inamovible rere una etiqueta rígida extreta d'un ventall de tres denominacions: llocs, viles i ciutats."⁴

En aquesta nova etapa queden definides deu ciutats: Barcelona, Girona, Lleida, Tortosa, Tarragona, Manresa, Balaguer, la Seu d'Urgell, Vic i Elna.

Hi ha una colla de capitalitats menors –encara que en alguns casos siguin més grans que la ciutat de veïnatge–, amb domini dels sectors secundari i terciari, anomenades viles. I la resta són considerats nuclis inferiors, amb domini de l'activitat agrària, i rebent l'apel·latiu de llocs.

En endavant, trobem una política reial de divisió del territori en vegueries, amb capitals en viles reials i una certa sobreposició teòrica sobre els territoris baronials, tot i que el veguer ni hi és reconegut ni hi pot actuar, de fet, en aquests territoris; i fins i tot a nivell de relació entre la vila capital de vegueria i altres viles reials del mateix territori, han de recórrer sovint a crear sotsvegueries o a fer que en aquelles viles el batlle tingui el poder reial efectiu, perquè els consells municipals respectius no admeten la intromissió del veguer, darrere el qual veuen l'empenta del Consell de la població cap de vegueria.

1.- SABATÉ, 1997, 132.

2.- SABATÉ, 1997, 139.

3.- I dóna els exemples de Carme, Masquefa, Malgrat i Hostafrancs, considerats viles al XII i llocs al XIII (Ibidem).

4.- SABATÉ, 1997, 139.

L'INICI DE LA POBLACIÓ DE BELLPUIG

El primer títol de la baronia de Bellpuig data de l'any 1139, en què Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona, fa donació a Berenguer Arnau, a la seva dona i als fills i les filles “ipsam meam terram ermam, quam vocat Puiols Rubiols, ad alodium proprium, francum et liberum, ad faciendum ibi turrem, vel fortitudinem aut quodcumque tibi placuerit, tanquam de alodio tuo franco et libero. Est autem iam dicta terra in comitatu Barchinonae in loco vocitato Puiols Rubiols, habet afrontationem ab Oriente in termino Montis Pesulani, et Montis Albani, a meridie in termino de Berduno, et de Prexana, ab occidente in Serra, quam vocant Portel, que vergit per duas Selvas ad Sinogam de Vivo curvo, a certio in termino de Anglerola, et de Sesana.” (f. 2r)⁵

La cessió sembla fer-se d'un territori encara erm, pertanyent al comtat de Barcelona, perquè Berenguer Arnau hi pugui construir torre o fortalesa, o el que vulgui. I el comte li'n concedeix alou franc i lliure.⁶

La segona referència que consignem del terme de Bellpuig, no de la població, es troba en un document de l'any 1155, en què Bernat d'Anglesola cedeix una parellada de terra “de ipso nostro alodio quod habemus in comitatu Barchinone, in termino de Verduno, in loco vocitato Prixana” a Berenguer Teixidor. I en la precisió dels límits diu “ab alia parte in alodio de uno homine de Luch, et vadit usque ad terminum de Rubiols; alia sors que est ad ipsum bag cum ipso plano, affrontat quantum ipse aqua discurrit usque ad terminum de Rubiols”.⁷ És el terme “de Rubiols” i no hi ha referència encara a res construït, si bé ja trobem la població de Preixana esmentada com a lloc i, per tant, habitada.⁸

Tenim la certesa que el castell era construït l'any 1181, i probablement amb població a l'entorn, puix que en data u de gener hi ha un pergamí d'una donació de Guillem d'Anglesola als templers, de les llenyes i pastures dels seus alous “in Pulcro Podio, in Monte Pessulano, in Sesana, in Castello Novo, Oxafava, in Villa Nova, in Sancto Martino”, i en la limitació de les terres fa referència al “castrum de Pulcro Podio”.⁹ El text del pergamí, doncs, ens constata l'existència de les

---

5.- Fragment extret de la còpia del document conservada en plec solt a l'Arxiu Històric Comarcal de Cervera (AHCC en endavant), secció Baronia de Bellpuig, lligall núm 10 (títol de les cobertes: “Árbol genealógico ...”).

6.- El text no és recollit per Font i Rius, però sí que en comenta algun de contemporani i similar, com els de Bellestar i Belcaire, del mateix any 1139 (FONT, 1983, 168-169). De fet, sempre hem fet referència a la còpia, i no sabem si avui es conserva l'original, ni sabem de ningú que ho hagi comprovat.

7.- Document núm. 100 dels recollits per Josep Maria Font i Rius (1969, *, 154-155).

8.- Al document anterior, Preixana només constava com a terme. Potser el tipus de referència només com a limitació –termes- amaga l'existència real de població, com sembla que passa amb Preixana entre un i altre document.

9.- Arxiu de la Corona d'Aragó. Secció Sant Joan de Jerusalem. Podeu trobar la reproducció facsimilar del document a la *Història de Vilanova de Bellpuig*, d'Esteve Mestre (MESTRE, 1999, 27). Sembla que, comptant des de l'encarnació de Crist (al març), efectivament cal comptar el gener de 1181 com datat encara al 1180, com trobem al document.

poblacions de Bellpuig, Montperler, Seana, Castellnou, Vilanova i Sant Martí, així com l'existència del castell a Bellpuig –requisit de la donació de 1139-. El canvi de “Puiols Rubiols” (1139), o simplement “Rubiols” com a terme (1155), a “Pulcro Podio” (1181) és probable que fos causat per la construcció en ell d'un castell prou excel·lent a l'època, amb una colla de cases –ja existents o immediatament posteriors- a la falda que davallava cap al reguer.

Al document de 1139 es feia referència a l'existència de Montperler i Seana, així com la Sinoga i Anglesola; al de 1155, al lloc de Preixana i als termes de Verdú i Rubiols; en concret són poblacions noves Bellpuig, Utxafava, Castellnou (de Seana) i Vilanova (de Bellpuig), aquestes dues últimes com a extensions de dues anteriors. El fet no és explicat encara en el document de 1181, però ja s'insinua en la separació dels termes (“Castello Novo” i “Villa Nova”) i en l'orientació d'expansió cap al Mascançà. En la mateixa línia trobem una nova expansió d'Anglesola amb el Palau d'Anglesola.

També Bellpuig portarà el complement “d'Anglesola” com a referent al domini senyorial. L'entroncament de la branca bellpugenca dels Anglesola amb una branca dels Cardona i el posterior domini d'aquests farà perdre després el referent.

El cas més curiós d'acumulació de referents el trobem amb Vilanova, que en un pergami de venda de censal datat el tres de març de 1339 és designada amb el nom “loci Ville Nove Pulcripodii de Angularia” (lloc de Vilanova de Bellpuig d'Anglesola), conservant, en aquest cas, tota la cadena de referents.¹⁰

En documents posteriors veiem com es va generalitzant el terme “lloc” per a totes aquestes poblacions.

Un pergami de l'abadia de Poblet (conservat avui a l'A[rchivo] H[istórico] N[acional] de Madrid), de data vint-i-u de maig de 1274, conté l'establiment d'un honor erm al terme del castell de Valerna, fet per l'abat de Poblet a favor de “Petro Ermengaudi habitatori de Belpug”. Per les signatures del peu del document trobem que l'escriptura del document fou feta per G. Peregrí, per manament de Pere Peregrí, notari públic de Bellpuig, com a representant del rector de l'església (R. de Polnone ?, absent).¹¹

En un altre pergami, datat el divuit de desembre de 1341, hi ha les referències: “loci Villegrasse et (...) nobilium Raymundi de Angularia, domini Pulcri Podii

---

10.- Es tracta de la venda de censal que féu Berenguer de Castro a Bernat Montroig, signada a Lleida pel notari Francesc Claver. El manuscrit es conserva a l'Arxiu Municipal de Bellpuig (AMB, en endavant), Pergamins. I el fragment que ens interessa diu: “Petrus de Apraria, notarius Villegrasse, procurator nobilium Raimundi de Angularia et domine Ffrancisce, eius uxoris, et Arnaldi Rogerii, fiis dei nobil. R. de Angularia, et Berenguer. Maestre et Berenguer. Pavia, habitatoris loci Ville Nove Pulchripodii de Angularia.”

11.- Document núm. 325 (FONT, 1969, *, 485-486). Diu “Petri Peregrini, notarii publici Pulcripodii”. El rector i, si era absentista, el vicari o l'eclesiàstic en qui delegava el càrrec, era qui feia de notari públic a Bellpuig pràcticament fins avançat el segle XV, en què ja trobem notaris laics.

de Angularia (...) loci de Golmés".¹² I en un altre datat el vint-i-cinc de gener de 1342 trobem: "nobiles Raymundus de Angularia, dominus Bellipodii, dona Ffrancisca, eius uxor, et universitas homin. et mulier. loci de Golmés".¹³ I cap a finals de segle, en un pergamí datat el set de febrer de 1393, trobem la següent signatura: "Signum Ferrarii de Luparia, vicari et publici notarii Pulcripodii, pro discreto Guillelmo de Trehens, rectoris et not. publico eiusdem loci".¹⁴

I encara en un altre document emès des de la població, amb data del vint-i-sis de març de 1422, trobem: "Testes Jacobus Salou, rector de Castelnou de Seana, Raymundus Guaver, presbiter Pulcripodii, et Guillelmus Gilabert, scholaris Pulcripodii.

Signum Arnaldi Celma, rector et notarii publici ecclesie loci Pulcripodii Angularie."¹⁵

En molts manuscrits, però, la referència es fa directament amb el nom de la població, sense cap precisió genèrica anterior (com ja succeeix en part en algun dels casos descrits abans).

No passa així als documents de la cancelleria reial, on el referent dura força més temps. Un document de l'any 1482, el Reial Privilegi de confirmació de la donació de la baronia de Bellpuig i Linyola, confirmat per Ferran II d'Aragó a Ladrada, el 28 d'octubre, a favor de la noble Dona Castellana de Cardona, vídua d'Antoni de Cardona, i dels seus fills i descendents, diu, en la concreció de la baronia: "perpetuo honorem et Baroniam de Pulchripodio de Angularia qui olim denominabatur Pujol Rubiol in partibus Urgelli et de Comalats, nostri Principatus Cataloniae situm, et sitam in quibus comprehenduntur Castra de Bellpuig, Santi Martini de Maldano, locus de Castelnou, locus de Vilanova, Golmes, lo Mor, Seana, Montperler, la Sinoga, los Alverchs, et de locis de Lineola et de Uxafava populats et non populats."¹⁶

En aquest fragment trobem ben precisada la ubicació (a les parts d'Urgell i de Comalats, dins el Principat de Catalunya). Dóna també una doble referència del lloc (l'antiga, Pujols Rubiols; i la del moment, Bellpuig d'Anglesola). I després en parla com a castell de Bellpuig i detalla la resta de territori pertanyent a la baronia: Sant Martí de Maldà, el lloc de Castelnou, el lloc de Vilanova, Golmés, lo Mor, Seana, Montperler, la Sinoga, els Alberchs; i encara els llocs de Linyola i Utxafava poblats i no poblats

---

12.- AMB, Pergamins.

13.- AMB, Pergamins.

14.- AMB, Pergamins.

15.- AMB, Pergamins.

16.- Citem també per la còpia autenticada que es conserva a Cervera (AHCC, Baronia de Bellpuig, carpeta 10, plec solt).

EL SEGLE XV, DE LLOC A VILA

Per sort, el primer llibre de consells conservat ja ens situa en aquesta època i ens permet una visió més detallada dels usos habituals dels termes “lloc” i “vila”. El llibre comprèn consells dels anys 1423-1471, però no es conserva com a llibre sencer, sinó en plec i en folis solts, amb molt pocs consells dels primers anys.

El full volander més antic presenta al recto el consell celebrat el disset d'octubre de 1423 i hi ha la referència a la “casa del Consell del dit loch”. I al verso del mateix full hi ha el consell celebrat el vint-i-set d'agost de 1425, on clarament trobem utilitzada la qualificació de “vila”: “A xxvii de agost fonch concordat entre los jurats y Consell de Belpuig de una part y en Matheu Tuch de la altra, que la vila lexàs la torre de Muntasor al dit en Tuch de aquest present dia a .i. ayn.”¹⁷

A l'arrendament de les carnisseries de Belpuig signat el vint-i-sis d'abril de 1454 anem trobant al llarg del contracte tant la forma “loch” com la forma “vila” per referir-se a Belpuig.¹⁸ En una colla de consells de l'any 1454, consta sempre la presència d'Antoni Sellent, batlle “del loch de Belputg”, però paral·lelament el Consell actua en nom de la “vila”.

Al 1463, consell de l'u de març, “los jurats de la dita vila de Belputg”.¹⁹ I al consell de vint-i-cinc de juliol proposen “que fos cerquat hun vicari bo e sofecient per los pròmens ho paers de aquesta vila e per provitut de la dita església, e axí vol lo dit Consell se face”.²⁰

Al 1465, consell del dos de febrer, “fonch proposat com la vila en la present jornada stigués sense scrivà de Consell, per què pregave a mossèn lo balle e al dit Consell que ls plagués dar-li scrivà condecant perquè pogués scriure dates e rebudes de la bozeria e altres scriptures pertanyents als achtes de la vila”. I l'endemà, tres de febrer, signen concòrdia entre la universitat de Belpuig i Ramon Veciana, teuler, de la ciutat de Lleida, pel lloguer de la teuleria; a les condicions del contracte tornem a trobar l'alternança: “E més és concordat que la dita vila ho loch li sie tinguda de aver-li ...”²¹

17.- AMB, *Llibre de consells, 1423-1471*, full volander.

18.- Així: “arendaren les carniceries del loch de Belputg (...) per en Gabriell Cortit, notari del dit loch (...) emperò si la vila avie arrendat ho venudes les teules (...) segons la vila volrà e aurà mester” AMB, *Llibre de consells, 1423-1471*, f. 1r.

19.- AMB, *Llibre de Consells, 1423-1471*, f. 22r.

20.- AMB, *Llibre de consells, 1423-1471*, f. 30v.

21.- AMB, *Llibre de consells, 1423-1471*, f. 43v.

Més interessant és el consell de quatre de maig de 1470, durant la guerra civil amb Joan II, en què és especificat que Bellpuig és “vila closa”, s’assenyala sis trasts i són assignades vuit desenes d’homes, sis per als trasts, una per al baluard i els portals i l’última per la “Muntasor”.²² Tres mesos més tard, sembla que ha passat el perill de combats, puix que, al consell del sis d’agost, determinen “que per lo present no agés gordians en lo present loch de Belputg”.²³

Al llarg de tot el llibre, doncs, trobem encara una certa vacil·lació en els usos de lloc i de vila per referir-se a Bellpuig, fruit, probablement, de la diferent percepció que n’hi ha entre fora i dins.

Després de la guerra, amb Antoni de Cardona, s’aferma l’ús de la designació de “vila” als documents interns, reforçat per alguna referència escadussera en documents reials immediatament anteriors i coetanis.²⁴

LA PERCEPCIÓ EXTERNA

Distingirem entre usos oficials (fogatges, documents de cancelleria reial), i usos quotidians de designació que trobem a l’entorn (dades de Tàrrega i de Cervera).

Per comprovar les variacions en el creixement de Bellpuig i de les poblacions de l’entorn hem considerat quatre fogatges, dos del segle XIV (el de 1358²⁵ i el que s’anomena de Pere III el Cerimoniós),²⁶ un del segle XV (el de 1497)²⁷ i un del segle XVI (el de 1553).²⁸ Resumim les dades de la selecció de poblacions que hem considerat en el quadre següent:

22.- Diu: “Lo dia matex, los dits lochtinent de balle e pahers e pròmens alegiren en lo consell general los trasts de la vila closa e aquells tragueren ab cucorons, e isqué la X^a d’en Barlabén de Trahens lo trast d’en Johan de Vilamajor tro al portal d’en Gaver.

Lo trast de casa d’en Avinyó tro a casa d’en Bortomeu de Permeyà isqué a la X^a d’en Johan Flavià.

Lo trast de casa del dit Bortomeu tro a la casa de na Xiquatella, a.n R. Andreu.

Lo trast de casa de na Xiquatella tro a casa de Conquabela, a.n Guim Vicent.

Lo trast de casa d’en Conquabela tro a la tora d’en Arufat, a.n Johan Soler.

Lo trast de la tora d’en Arufat tro a la tora de habadia, a.n Pere Perles.

Los vi hòmens del baluart ab los iiii òmens dels portals de la vila closa, a.n Miquell Oler.

La Muntasor a la X^a d’en Pere Ponç.” AMB, *Llibre de consells, 1423-1471*, f. 78v.

23.- AMB, *Llibre de consells, 1423-1471*, f. 82r.

24.- Vegeu a l’apartat següent el document de 1462.

25.- PONS, 1964.

26.- BOFARULL, 1856. Josep Iglésies el data entre 1365 i 1370, i Josep Maria Pons Gurí el data entre 1377-1381 (PONS, 1946, 330).

27.- IGLÉSIES, 1991.

28.- IGLÉSIES, 1979.

POBLACIONS	1358	1365-1381	1497	1553
Cervera		v, 485	v, 436	v, 476
Tàrrrega		v, 195	v, 218	v, 224
Vilagrassa		60	23	29
Anglesola		111		II, 29
Agramunt		67	80	205
Guimerà	170	174	92	II, 119
Verdú	II, 201	128	v, 126	v, 140
Maldà		35	43	-
Sant Martí de Maldà		32	55	93
Omells	58	47	24	25
Rocafort	25/26	21	18	20
Lloren	12	10	8	11
Rocallaura	24	19	10	9
Beliane	17	17+3	38	36
Preixana	77	57	47	II, 44
Eixaders		13	1	4
Seana		II, 4		
Bellpuig		II, 36	86	v, 91
Vilanova de Bellpuig		35	36	II, 36
Barben	11+4	15		II, 25
Castellnou de Seana		25	26	II, 31
Ivars	4	4	18	II, 16
Palau d'Anglesola	48	22	49	45/47
Golmés		II, 24	35	32
Mollerussa	II, -	II, 30	34/35	28/30
Miralcamp	37		31	II, 30

El seguiment de les dades mostra en el cas de Bellpuig la gradació del creixement i també els canvis en la denominació. Hem usat les inicials “II” i “v” abans del nombre de focs (o llars) de cada població per indicar si era catalogada de lloc o de vila, quan això era precisat.²⁹

Al primer fogatge, molt directament encarat a recollir diners per al rei, sovint trobem la referència al senyor de poblacions i al nombre global de focs del seu territori, sense especificar els que corresponen a cada població. Així ens passa tant en el cas del noble Ramon d'Anglesola, senyor de Bellpuig, com en el cas de Francesc çà Sala, ciutadà de Lleida i senyor de Mollerussa. Al primer, li assignen cinc-cents quaranta focs i un pagament de dues-centes setanta lliures (PONS, 1964, 447), més vint focs de jueus i un pagament addicional de quatre-cents sous (PONS, 1964, 492). Al segon, cinquanta focs amb pagament de vint-i-cinc lliures, i després n'hi sumen dos a la revisió amb pagament de quaranta sous més (PONS, 1964, 447 i 492). Tant a l'un cas com a l'altre, doncs, no podem saber el nombre de focs detallats per cada població, sinó el nombre global de cada honor.

29.- Per fer una aproximació al nombre d'habitants s'acostuma a multiplicar el nombre de focs per quatre o per cinc.

Al segon fogatge, Bellpuig apareix com a lloc del noble Ramon d'Anglesola, amb trenta-sis focs.³⁰ Gairebé té els mateixos focs Vilanova, amb trenta-cinc; i ambdues poblacions es troben per sota de Preixana, que en té cinquanta-set (però que ja ha davallat respecte del fogatge anterior, amb setanta-set). I es troben encara lluny de Vilagrassa (seixanta) i d'Anglesola (cent onze).

El tercer fogatge mostra canvis ben significatius. Les poblacions apareixen designades en tota l'extensió de referències: Bellpuig d'Anglesola, Vilanova de Bellpuig, Castellnou de Seana, etcètera. En concret, Sant Martí de Maldà, Golmés, Bellpuig d'Anglesola i Vilanova de Bellpuig porten la referència addicional que són de don Ramon de Cardona. Però la diferència és que mentre els altres mantenen poc més o menys la població, Bellpuig l'ha doblada sobradament, amb vuitanta-sis focs; és l'índici més clar de la capitalitat que va assumint. Van perdent població, en canvi, Vilagrassa i Anglesola, i també les poblacions més orientals depenents de Vallbona: Omells, Rocafort, Rocallaura i Preixana, que es va estabilitzant però que presenta una situació per davall de Bellpuig.

El quart i últim fogatge que considerem significa la consolidació de la nova situació que trobàvem a l'anterior. Entre les viles trobem que Cervera es manté com la gran població; Tàrrrega conserva també la preeminència d'aquest entorn; Verdú, dependent de Poblet, continua amb vigoria. I Bellpuig, anomenat ja com a vila, ha perdut el referent "d'Anglesola" amb la consolidació del canvi de senyoriu cap als Cardona, i ha augmentat encara una mica més la demografia (noranta-un focs). En endavant, podrem trobar variacions demogràfiques importants, com el desastrós efecte de la pesta de 1599 tractat en un altre treball d'aquest quadern, però no faran variar la consideració de la població com a vila, tant als documents interns com als externs.

A banda dels fogatges i avançant-s'hi, un dels primers documents reials en què trobem l'ús del terme "vila" per designar Bellpuig i Linyola, els dos caps de les baronies, és el reial privilegi de Donació i Confirmació de les baronies de Bellpuig i Linyola, i dels pobles que comprenien, atorgat pel rei Joan d'Aragó i de Sicília, i comte de Barcelona, a Balaguer el disset de juliol de 1462, a favor del noble Antoni de Cardona i dels seus successors. En concret al document de Joan II es parla de "castro videlicet et villa de Pulcro-Podio" i de "villam Linyola", i va repetint "que ratione particularis dominit eiusmodi Baronie, Castrorum, Villarum et locorum".³¹

30.- Diu: "Loch de Belpuig, del noble En Ramon Dangleola. 36" BOFARULL, 1856, 47.

31.- Se'n conserva testimoni autèntic i comprovat a Cervera (AHCC, Baronia de Bellpuig, carpeta 10, plec solt). Tot i sortir un text que, a grans trets, s'anirà repetint en documents posteriors, com els de 1479 i 1482 (Ibidem; el fragment similar d'aquest últim, l'hem reproduït abans -vid. supra), en donem un fragment significatiu per la descripció de la baronia, que amb aquest document és reconeguda a Antoni de Cardona, germà d'Hug de Cardona (l'autèntic senyor de Bellpuig, fins que es posà en el bàndol contrari al rei durant la guerra civil; Antoni

En canvi, als dos documents de confirmació de la donació, dels anys 1479 i 1482, fets ara per Ferran II a Castellana de Cardona, vídua d'Antoni de Cardona, la referència torna a ser "castra de Bellpuig", potser per l'interès de la referència militar.

Els llibres de privilegis de Cervera i de Tàrraga són una altra font important de documents reials a considerar. Al de Cervera no trobem referències explícites a Bellpuig però sí que podem seguir els conflictes per la coincidència de mercats i fires entre tres viles reials, Vilagrassa, Tàrraga i Cervera, al segle XIV.

Als llibres de privilegis de Tàrraga, que contenen textos emanats de la cancelleria reial i, en algun cas, de la cort del bisbe, veiem la primera denominació de Tàrraga com a castell el 1058.³² Al 1242, s'anomena alhora castell i vila: "castrum et ville Tarrega".³³ El nomenament de la vegueria o batllia de Cervera i Tàrraga el 1300, la creació de la vegueria de Tàrraga, segregada de Cervera, per Alfons III el 1330, i la creació del deganat de Tàrraga per part del bisbe de Vic, l'any següent, marquen les pautes principals de l'assumpció per part de la vila d'una capitalitat sobre l'entorn com a vila reial.³⁴ La relació amb poblacions de l'entorn serà problemàtica, tant si es tracta d'altres viles reials (Vilagrassa), com de poblacions de domini baronial (Anglesola, Bellpuig)³⁵ o eclesiàstic³⁶ (Verdú, depenent de Poblet);³⁷ només cal anar seguint els diferents documents recollits als llibres de privilegis targarins per trobar la història d'aquests conflictes.

Una manera de defensar-se'n era aconseguir pertànyer a una altra vegueria. Al llarg del segle XIV veiem els intents, reeixits en part, de Verdú, Palau d'Anglesola, d'una part, i dels territoris dels Anglesola –Ramon d'Anglesola

---

serà fidel al rei): "damus, concedimus ed (sic) donamus ac inter vivos perpetuo et irevocabiliter elagimur nobis eidem nobili Antonio de Cardona, presenti pro nobis et vestris in rem cum successoribus recipienti et acceptanti per purum et francum alodium Baroniam ipsam de Pulc[r]o Podio cum eius castris, locis seu villis, tam populatis quam in colis exutis. Castro videlicet et villa de Pulcro-Podio, Castronovo, Villa Nova et de Golmes ac Sancti Martini in colis culta villis in super seu territoriis de Seana, Montis Pesullani, Mor, de Uxafava, in colis exuta necnon villam Linyola in Urgelli partibus constitutas." (folis 2v-3r de la còpia).

32.- Diu "castro de Tarrega (...) castrum de Tarrega". Document núm. 1 (GONZALVO/..., 1997, 29).

33.- Document núm. 6 (GONZALVO/..., 1997, 40).

34.- Documents 21, 82 i 93 respectivament.

35.- Una de les topades més primerices amb Bellpuig és explicada amb clarividència per Flocel Sabaté: "Cada nucli municipal assumeix com a pròpia la noció de capitalitat inherent. Per això el govern targarí s'hi oposa decididament quan, a partir de 1365, el degà de l'*Urgell més baix* fa contínua residència no pas a Tàrraga sinó a Bellpuig, al·legant els perjudicis en l'atenció als conflictes amb eclesiàstics o de matèria religiosa, però no amagant, en realitat, una arrel de la qüestió situada tant en la tibantor per una capitalitat emergent dins de la demarcació com, sobretot, en la greu tensió entre la vila reial i els espais baronials dels Anglesola, dels quals Bellpuig procedeix com a veritable i puixant capital en acollir la residència habitual dels barons." SABATÉ, 1997, 217. D'altres topades posteriors, per exemple en la temàtica dels mercats, les hem tractades en treballs anteriors.

36.- Que sovint és assimilat també a baronial pel tipus de dependència força similar entre uns i altres casos.

37.- Verdú pertany a la vegueria de Cervera entre 1333 i 1339, i després a la de Montblanc des de 1342. Vegeu SABATÉ, 1997, 175. En l'àmbit eclesiàstic, Verdú aconsegueix primer sortir del deganat de Tàrraga per passar al de Cervera, però finalment els targarins aconsegueixen retornar-lo al deganat de Tàrraga el 1333, i ho assenten al llibre de Privilegis com un èxit de la vila, ressalta Flocel Sabaté (SABATÉ, 1997, 217-218).

senyor de Bellpuig i Berenguer d'Anglesola senyor d'Anglesola- d'una altra; en aquest últim cas, trobem la incorporació d'aquests llocs a la vegueria aconseguida com un triomf pels targarins el 1340.³⁸ La pertinença a la vegueria no implicaria tampoc gaire poder del veguer en territoris no reials.

Des dels llibres d'administració de la paeria cerverina trobem, en el segle XV, o bé directament els noms de les poblacions, o bé amb el qualificatiu. Així, el 1417, "en la sglésia mayor de Belpuig"³⁹ i, al llibre de clavaria de l'any següent, "anar al loch de Bell Puig e a la vila de Tàrrega".⁴⁰ El 1420: "al loch de Bell-puyx, a Guissona, a Loberola e en altres parts".⁴¹ El 1426: "discret en P. Moya, prevere de Bell Puig, beneficiat en la sglésia parrochial del dit loch, en la capella de omnium sanctorum".⁴² Cap a mitjan segle, trobem més aviat el costum de referir-se a la població sense cap qualificatiu; així, parlen de cridar les carnisseries "a Bell Puig" (1443), o de "portar una pensió de Bell Puig" (1452). I aquest costum es manté al segle XVI: portar una lletra al bisbe Trilla, "a Bel Pux" (1506), "Compte de la pensió del censal de Bellpuig, d'en Bertran dez Archs" (1512),⁴³ "acudir de hora en Bellpuig per poder anar a casa (...) y se posà en la litera y vila amunt tirà lo camí de Bellpuig" (1636).⁴⁴ En algun cas, però ben rarament encara, podem trobar el qualificatiu de vila: "a Xacon, verguer dels paers, los quals havie bestrets per la vila [de Cervera] a Belpuig, ço és al notari un sou reall e un sou al nunciu (o ministrer ?) de dita vila [de Bellpuig] per ffer cridar la crida de la fffira de Miquell de setembre" (1539).⁴⁵

A Tàrrega, més propera i més directament implicada pel creixement de Bellpuig, la dinàmica que acabem d'observar és més variable, depenent de les relacions entre el Consell targarí i el senyor de Bellpuig i, després, amb el batlle i el Consell bellpugenc.

Al segle XIV, és curiós l'ús agressiu, gairebé, que poden arribar a fer en algun cas de les denominacions. Així, al consell del cinc d'octubre de 1341 diuen: "En lo qual conseyl fo acordat que com lo loch de Cervera sie prob de la vila de Tàrrega

---

38.- El litigi anterior havia afrontat "homines ville Tarrege et Villegrasse, ex una parte, et homines locorum Bellipodii, Santi Martini, Castri Novi, Mori, Ville Nove, Alfandarelle, de Golmés, Montirperlesi et Seane, et aliorum locorum nobilis Raymundi de Angularia, et locorum de Angularia et de Monterguyll nobilis Berengarii de Angularia, ex altera" Document núm. 113 (GONZALVO/..., 1997, 257). Vegeu també SABATÉ, 1997, 175-176.

39.- AHCC, FM, *Llibre de clavaria*, 1417, f. 53v.

40.- AHCC, FM, *Llibre de clavaria*, 1418, f. 107r. Al mateix llibre podem trobar "ciutat de la Seu d'Urgell (...) ciutat de Barchinona" (91v), "a la ciutat de Vich" (99r), "al loch d'Anglola" (99r), "a la vila d'Agramunt" (99r), "a la ciutat d'Oscha e a la vila de Ffraga" (100v), "ciutat de Leyda" (101r), "ciutat de Çaragoça e d'Oscha" (102v).

41.- AHCC, FM, *Llibre de clavaria*, 1420, f. 90r.

42.- AHCC, FM, *Llibre de clavaria*, 1426, f. 40v.

43.- AHCC, FM, *Llibre de clavaria*, 1506, f. 12v i *Llibre de clavaria* 1512, f. 27v.

44.- AHCC, FM, *Llibre vert del rational*, 1448-1637, f. 162v.

45.- AHCC, FM, *Llibre de clavaria*, 1539, f. 23r.

(...) Item que en G. de Servera (?) e.n Berenguer Gombau anassen als lochs de Menresa, de Berga, de Puigcerdà, de Campredon, de Vilafranca, de Conflent e a la Seu, e a tots altres lochs que a éls fos semblant, que per certificar als mercaders que si venien a la dita fira de Tàrrega, que ls prestarie bons taulós, botigues franques e no ls serie demanada imposició de safrà ne de draps tro a la festa de Nadal.”⁴⁶

En relació a Bellpuig, el 1438 usen el nom tot sol: “en Jaffuda Vidal, juheu de Belpuig”.⁴⁷ A mitjan segle XV, les relacions amb Ramon de Cardona passaren bons moments. L’any 1450, el jueu Jafuda Jucef de Besses s’ha traslladat de Bellpuig a Tàrrega i planteja al consell targarí diverses qüestions de possible conflicte (consells del tres d’agost i del sis d’octubre); tant en l’un cas com en l’altre, l’escrivà en la referència a Bellpuig usa l’apel.latiu de vila, potser perquè era l’usat directament per Jafuda Jucef i simplement l’escrivà reflecteix aquest ús.⁴⁸ En canvi, l’any 1483, passada la guerra amb Joan II, tornem a trobar la designació més antiga i tradicional de “loch de Belpuix de Anglesola”.⁴⁹ I en la mateixa línia, però ja sense el referent antic, trobem, el 1489, en un albarà signat el dinou d’octubre, que paguen quatre sous a Pere de Vic, notari icrivà de la paeria de Tàrrega, “per la anada que féu a Belpuig, a rebre la reducció dels censals que la venerable comunitat dels preveres de dit loch prenen”.⁵⁰

La forma més freqüent, però, de referir-se a Bellpuig entre finals del XV i inicis del XVI és sense apel.latiu ni referent, és a dir, “Bellpuig” sol. En el segle XVI ja no trobem que el designin com a lloc; continuen usant el nom tot sol i només de tant en tant trobarem que usen novament el qualificatiu de “vila”, com al consell celebrat el vint-i-sis de desembre de 1528, en què parlen de la possible conducció del metge que en aquells moments es troba a Bellpuig: “en la vila de Bellpuig fa habitació mestre Navarro, lo qual té casa y béns dins la present vila [de Tàrrega], e la conducció sua feneix a Bellpuig dins viii o viiii mesos”,⁵¹ i acorden deixar l’afer en mans dels paers.

46.- Arxiu Històric Comarcal de Tàrrega (AHCT, en endavant), Fons Municipal, *Llibre de consells, 1341-1344*, f. 1v.

47.- AHCT, FM, *Llibre de consells, 1437-1442*, f. 34v.

48.- AHCT, FM, *Llibre de consells, 1446-1450*, ff. 180r i 195r. Copiem tot seguit part del segon consell: “E com en Jafuda Jucef, juheu, novell vehí [de Tàrrega], age dit als senyós de pahés com ell age vinyes e venema en lo terme de la vila de Belpuyg e siam en lo temps de venemar, e age dubte que si aquella venema fa metre dins la dita vila de Belpuyg e fa allí lo vi ...” (f. 195r)

49.- Al consell del divuit d’abril diuen: “En la qual promenia fonc proposat per los honorables pahers com en Ramon Amat, lo qual vuy està en lo loch de Belpuix de Anglesola, (...) Honc acordà e deliberà dita promenia que atenen que en lo loch de Belpux se muyren de pestilència ...” AHCT, FM, *Llibre de consells, 1480-1490*, f. 89v.

50.- AHCT, FM, *Llibre d’albarans, 1479-1490*, f. 240v. L’albarà es troba ratllat.

CLOENDA

De lloc o terme erm anomenat Pujols Rubiols (1139) a castell de Bellpuig (1181) amb expansió o Vila Nova durant el segle XII, veiem que esdevé centre ja d'una branca dels Anglesola (branca que se singularitza per les campanyes al costat del rei en conquestes tant al sud de la península com en lluites a Sardenya i Sicília, i que així aconsegueix la confirmació del mer i mixt imperi sobre els territoris de la baronia i també, el 1321, la concessió de mercat per a Bellpuig) i es manté fins que, a finals del segle XIV, s'esdevé, per entroncament familiar i falta de successió, el canvi amb els Cardona.

Durant el segle XV es manté la dualitat de denominació entre lloc i vila, dualitat que s'inclina finalment per l'ús només de vila, amb el reconeixement reial durant la guerra civil amb Joan II, quan aquest canvia la línia d'herència de la baronia de Bellpuig a favor d'Antoni de Cardona, que li és fidel. L'arrancada demogràfica constatable ja a finals del segle XV es consolida durant el XVI i la població aconsegueix el reconeixement de capitalitat dins de la baronia. Reconeixement que era determinat en primer terme pel fet de mantenir el castell com a residència senyorial, però que era reblat després per l'assoliment d'un cert grau de població dedicat a oficis de serveis complementaris a l'agricultura.

El menor absentisme de rectors i vicaris, la presència d'un call jueu, l'existència ja de notari laic (en lloc de l'habilitació de l'eclesiàstic), d'una comunitat de frares franciscans (el convent de Sant Bartomeu o de Jesús), de batlle del senyor en absència d'aquest (puix que els Cardona practicaren també el servei al rei en les campanyes militars italianes), els primers contractes de mestre per als nens (sovint amb el vicari o amb altres capellans de la comunitat de preveres),⁵² tot això contribuï, doncs, a conformar la població com a capitalitat real de la baronia.

Els posteriors ensurts demogràfics per epidèmies o per sequeres, per aguts i importants que fossin,⁵³ ja no canviarien aquesta situació al llarg de l'edat moderna. I tampoc, a partir del segle XVI, trobem que des de fora s'hi continuïn adreçant com a lloc, ni que en mantinguin el referent d'origen (d'Anglesola).

51.- AHCT, FM, *Llibre de consells, 1519-1536*, f. 267v.

52.- El costum s'havia fet tan habitual en el segle XVI, que quan el Consell contracta mestre específic que no és eclesiàstic, aquest de vegades es queixa que els preveres li prenen els nens i que no pot subsistir amb els que li queden. Ex. al consell del dotze de setembre de 1560, en què resolen desconduir-lo perquè ha de venir el vicari. AMB, *Llibre de consells, 1558-1584*, f. 4v. Per als mestres a Bellpuig durant el segle XVI, vegeu BACH, 1998, 118-119; per als del segle XVII, l'article de Josep M. Lobet en aquest mateix quadern.

53.- I en foren molt, d'extremosos, a parer de Josep M. Planes (vegeu PLANES, 1995, 28-30 i 55 i següents).

BIBLIOGRAFIA:

Antoni BACH I RIU, *Bellpuig. Història de la vila de Bellpuig*. Ajuntament de Bellpuig/ Institut d'Estudis Ilerdencs (Viles i ciutats, 26), Bellpuig, 1998.

Próspero de BOFARULLY MASCARÓ, *Censo de Cataluña, ordenado en tiempo del rey don Pedro el Ceremonioso*. Imprenta del Archivo. Barcelona, 1856 (fulletó extret de CODOINACA, XII).

José Ma. FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia de Cataluña*. CSIC, Madrid-Barcelona, vols. I*, I** 1969 i II 1983.

Gener GONZALVO I BOU/ Josep HERNANDO I DELGADO/ Flocel SABATÉ I CURULL/ Max TURULL I RUBINAT/ Pere VERDÉS I PIJUAN, *Els llibres de privilegis de Tàrraga (1058-1473)*. Fundació Noguera (Llibres de Privilegis, 6). Barcelona [Lleida], 1997.

Josep IGLÉSIES, *El fogatge de 1553 (Estudi i transcripció)*, vols. I i II. Fundació Salvador Vives Casajuana, Barcelona, 1979.

... , *El fogatge de 1497 (Estudi i transcripció)*, vols. I i II. Fundació Salvador Vives Casajuana (núms. 111 i 112). Barcelona, 1991 [1992].

Esteve MESTRE I ROIGÉ, *Història de Vilanova de Bellpuig*. Ajuntament de Vilanova de Bellpuig/Pagès editors, Vilanova de Bellpuig [Lleida], 1999.

Josep Maria PLANES I CLOSA, *Demografia i societat de Tàrraga i de l'Urgell durant l'Antic Règim*. Impremta Saladrigues, Agramunt [Bellpuig], 1995.

J. M. PONS GURÍ, "Un fogatjament desconegut de l'any 1358" a *Bulletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, núm. XXX (Barcelona, 1964), pàgs. 321-498.

Flocel SABATÉ I CURULL, *El territori de la Catalunya medieval (Percepció de l'espai i divisió territorial al llarg de l'Edat Mitjana)* Fundació Salvador Vives Casajuana (núm. 123), Barcelona, 1997.

Max TURULL I RUBINAT/ Montserrat GARRABOU I PERÉS/ Josep HERNANDO I DELGADO/ Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Llibre de Privilegis de Cervera (1182-1456)*. Fundació Noguera (Llibres de Privilegis, 1). Barcelona [Lleida], 1991.